

ARTIKLID

Usuteaduskond eile ja täna

RIHO ALTNURME

Pikka aega, kuni 1920. aastateni,¹ sai Eestis õppida usuteadust vaid Tartu ülikooli (TÜ) usuteaduskonnas. Nüüdseks on selliseid õppeasutusi palju rohkem ja nende konfessionaalne taust ja suunitlus on erinev. Siiski on usuteaduskond jäänud keskseks akadeemilise uurimistöö arendajaks selles vallas ja sellisena mõõduandvaks ka teistele õppeasutustele, kes ei püüagi akadeemilisele uurimistööle keskenduda, vaid piirduvad tulevaste kogudusejuhtide ja vaimulike praktilise koolitamisega. Alustan lühikese sissejuhatusega usuteaduskonna ajalukku, seejärel käsitlen usuteaduskonna taasavamist ning sellele järgnenud arengut kuni tänapäevani.²

---

¹ 1922. aastal asutati Keilas Eesti Baptisti Jutlustajate Seminar, hilisem Eesti Baptisti Usuteaduse Seminar Tallinnas, mis andis erialase väljaõppe kõrval ka keskhari-duse. Vt Toivo Pilli, *Eesti baptistid ja nende teoloogilise mõtte kajastumine ajakirjas „Teekäija“ kuni 1940*. Magistritöö. Käsikiri TÜ raamatukogus (Tartu 1996), 19, 20.

² Soovitan lugeda ka Anu Põldsami käsitlusi „Teoloogiahariduse raskuspunkte Tartu Ülikooli usuteaduskonnas läbi aegade“, 1. osa, *Kirik ja Teoloogia*, 10.03.17 <http://kjt.ee/2017/03/teoloogiahariduse-raskuspunkte-tartu-ulikooli-usuteaduskonnas-labi-aegade-1-osa/> ning „Teoloogiaharidus Tartu ülikooli usuteaduskonnas“, 2. osa, *Kirik ja Teoloogia*, 17.03.17 <http://kjt.ee/2017/03/teoloogiaharidus-tartu-ulikooli-usuteaduskonnas-2-osa/> (22.09.2019).

Varasemast ajaloost³

Alates asutamisest 1632 kuulus Tartu ülikooli koosseisu usuteaduskond, olles üks neljast vanimast teaduskonnast. Rootsi valitsuse all oli luterlik kirik tõusnud riigikiriku staatusesse. Kindralkuberner Johan Skytte ettevõtmisel muudeti Tartu gümnaasium kuningas Gustav II Adolfi aktiga 30. juunist 1632 ülikooliks. Traditsioonipäraselt kujunes ülikoolis juhtivaks fakulteediks usuteaduskond. Õpetöö korralduses võeti eeskujuga Uppsala ülikooli usuteaduskonnalt.

Teoloogias oli neli professorikohta (kolm neist tegelikult täidetud), anti välja kandidaadi-, litsentsiaadi- ja doktorikraade. Doktorikraadi saamiseks tuli kaitsta väitekirja. Ülikooli konstitutsiooni ehk põhikirja järgi pidi ülikooli ja usuteaduskonna teoloogiline suunitlus jääma luterliku ortodoksia raamidesse. Rektor pidi töötama, et õpetatakse puhas evangeelset õpetust. Ülikooli tegutsemisajal Rootsi võimu all (1632–1710) oli teaduskonnas ametis kokku 18 professorit.

Teaduskonnas töötas silmapaistvaid õpetlasi. Näiteks Andreas Virginius (1596–1664) kirjutas piiblikommentaare ja tema juhendamisel kirjutati palju disputatsioone, eriti psaltri eksegeesist ning Matteuse ja Johannese evangeeliumidest. Georg Mancelius (1593–1654) ja Gabriel Elvering (1625–70) olid kirikuloo ja dogmaatika eksperdid, kes keskendusid oma uurimistöös apologetikutele ja juhendasid märkimisväärset hulka disputatsioone. Olaus Mobergi (1653–1705) valdkond oli kristlik moraal ja eetika. Kokku 183 disputatsiooni on Tartus siiani alles⁴ (tollane „diplomitöö“, mahult 8–40 lk). Tartu ülikooli teoloogid olid teadussidemetes Euroopa tähtsamate protestantlike ülikoolidega.

Põhjasõja käigus suletud ülikool taasavati alles 19. sajandi algul.⁵ Võimude eesmärk oli hoida tudengeid eemal Lääne-Euroopa

---

³ See teaduskonna ajaloo lühiülevaade põhineb peamiselt teaduskonna kodulehelt leitaval entsüklopeediaartiklil: Tarmo Kulmar, Urmas Petti, Alar Laats, *Eesti teoloogiateaduse ajaloo* <https://www.us.ut.ee/et/teaduskonnast/teoloogia-ajalugu> (22.09.2019).

⁴ Marju Lepajõe, „Teoloogiast *Academia Gustaviana*’s“, *Eesti teoloogilise mõtte ajaloo*, toim Riho Altnurme (Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2006), 17–25, siin 23.

⁵ Bibliograafia 19. sajandi teaduskonna kohta võib leida siit: Urmas Petti, „Kakssada aastat Tartu ülikooli usuteaduskonda“, *Mille anni sicut dies hesterna: Studia in honorem Kalle Kasemaa*, toim Marju Lepajõe, Andres Gross (Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus, 2003), 290–299. Huvitava käsitluse mitmetest tolleaegsetest

ülikoolidest, mis olid eeldatavalt „mürgitatud Prantsuse revolutsiooni ideedest“. Saksakeelses usuteaduskonnas (1802–1918) koolitati vaimulikke luterlikule kirikule kogu Venemaal. Siit sai hariduse ka esimene eesti rahvusest teoloogide põlvkond. Eialgu oli professorikond üsna ratsionalistlik, eraldades end koguduseliikmete enamiku usust. 1820. aastate alguses reformiti usuteaduskonda pietistlikus vaimus. 1840. aastatel oli Eesti- ja Liivimaa luterlikes maakirikutes kriis, mille oli tinginud vennastekoguduste liikumine ja Vene õigeusu kiriku konversioonikampaania. Tuge leiti just Tartu usuteaduskonnalt. Eriliselt paistsid silma sel ajal dogmaatik Friedrich Adolph Philippi (Tartus 1841–51) ja praktiline teoloog Theodosius Andreas Harnack (Tartus 1847–53 ja 1866–75), kes olid luterliku konfessionaalsi märkimisväärsed esindajad ka Euroopa ulatuses.

19. sajandi teisel poolel õppisid Tartus mitmed hiljem terves Euroopas tunnustatud õpetlased, nagu Nathanael Bonwetsch (1848–1925), Reinhold Karl Gustav Adolf Seeberg (1859–1935) ja Adolf (hilisem von) Harnack (1851–1930). Alexander Konstantin von Oettingeni (1827–1905) võib mainida kui kohalikku päritolu õpetlast, kes võitis Euroopas kuulsust oma raamatuga „Moralstatistik“ (1868).⁶

1916 anti teaduskonnale korraldus minna õppetöös üle vene keelele. Protesti märgiks astusid professorid ametist tagasi ning teaduskond lõpetas tegevuse. Lühikest aega tegutseti veel 1918 sügisel Saksa okupatsiooni ajal. 1919 avatud eesti ülikooli usuteaduskonda⁷ asusid tööle ka mõned senised saksa rahvusest professorid, kes tagasid sellega teatava järjepidevuse. Teaduskond jäi ainukeseks kohaks, kus koolitati vaimulikke Eesti Evangeelsele Luterlikule Kirikule (EELK). Teaduskonda toodi üle seni ülikoolis sõltumatusena (teadus-

---

Tartu teoloogidest on kirjutanud Thomas-Andreas Pöder, „Jeesus Kristus kui Jumalinimene. Kristluse alus ja kese 19. sajandi Tartu teoloogide mõtlemises“ – pikk artikkel Akadeemia kolmes numbris 1 (2005), 207–231; 2 (2005), 421–447, 3 (2005), 653–671.

⁶ Greifswaldi ülikooli doktoritööl põhinev monograafia temast Thomas-Andreas Pöderilt: *Solidarische Toleranz. Kreuzestheologie und Sozialethik bei Alexander von Oettingen*. Forschungen zur systematischen und ökumenischen Theologie, Bd. 156, Hg. Christiane Axt-Piscalar, Christiane Tietz (Göttingen; Bristol, CT, U.S.A.: Vandenhoeck & Ruprecht, 2016).

⁷ Rohkem infot teaduskonnast Eesti Vabariigis leiab nt: Riho Altnurme, „Olaf Sild Tartu ülikooli usuteaduskonnas“, *Mille anni sicut dies hesternae: Studia in honorem Kalle Kasemaa*, toim Marju Lepajõe, Andres Gross (Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus, 2003), 300–313.

konnavälisena) tegutsenud õigeusu õppetool, aitamaks õpetada tulevasi õigeusu preestreid. Teaduskonna professorite seast pärinevad kaks piiskoppi: Hugo Bernhard Rahamägi (piiskop 1934–39) ja Johan Köpp (piiskop 1939–44),⁸ hilisem piiskop ja peapiiskop eksiilis. Ilmselt olulisim Eesti teoloog 20. sajandil oli Uku Masing (1909–85) oma töödega Vanast Testamendist, semiidi keeltest ja võrdlevast usu-teadusest. Ta lõpetas usuteaduskonna ja ka õpetas siin 1930. aastate lõpus. 1931–39 tegutses Tartus ka teine, baltisakslastest tudengitele mõeldud teoloogiaõppeasutus, Lutherakademie.⁹

Pärast nõukogude ajal suletud olemist alates 1940. aastast (Saksa okupatsiooni ajal taastati teoloogia õpetamine Tartus kirikule alluvast instituudis 1943–44) avati teaduskond taas 1991.

Taastamine taasiseseisvumisel¹⁰

Eesti Vabariiki püüti restauratsioonipoliitika kursil taastada kõiges tema endisel kujul, luteri kirik ning kristlikud traditsioonid seostati rahvusliku taassünniga. Poolehoid luteri kirikule püsis sotsioloogiliste küsitluste järgi läbi 1990. aastate suhteliselt kõrge.¹¹ Selliselt foonilt alustas Tartu Ülikooli koosseisus jälle tööd usuteaduskond. 1991 taastati teaduskond haritlaste initsiatiivil ja luterliku kiriku toetusel. Teaduskonna taastamise taotluse esitasid Peeter Olesk, Tõnu Luik (1941–2019), Hando Runnel, Jaan Unt (1947–2012) ja Sulev Vahtre (1926–2007). EELK määratud komisjonis olid tegevad Jaan Kiivit (1940–2005), Elmar Salumaa (1908–96), Kalle Kasemaa ja Randar Tasmuth. Ülikooli ja kiriku esindajad arutasid põhimõtteid koos.¹² Taastamisdokumentide kohaselt oli tegemist interkonnafessionaalse teaduskon-

---

⁸ Mõlema kohta on olemas ka monograafiline uurimus: Veiko Vihuri, *Eesti Evangeelse Luterliku Kiriku teine piiskop Hugo Bernhard Rahamägi 1934–1939*. Dissertationes theologiae universitatis Tartuensis 11 (Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus, 2007) ja Priit Rohtmets, *Rektor Johan Köpp* (Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus, 2007).

⁹ Vt Mikko Ketola, *The Nationality Question in the Estonian Evangelical Lutheran Church, 1918–1939*, Publications of the Finnish Society of Church History, 183 (Helsinki: Finnish Society of Church History, 2000), 215–272 ja 300–307.

¹⁰ Pilte teaduskonna uue alguse aegadest leiab teaduskonna kodulehelt: Usuteaduskonna taasavamine <https://www.us.ut.ee/et/281668> (22.09.2019).

¹¹ Lea Altnurme, *Kristlusest oma usuni* (Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2006), 90.

¹² Triin Vavilov, *Tartu Ülikooli usuteaduskond aastail 1991–2001*. Bakalaureusetöö, käsikiri TÜ usuteaduskonnas (Tartu, 2005), 25.

naga, mis lähtus luterlikult aluselt.¹³ Dekaaniks sai Kalle Kasemaa, koos temaga alustasid juba esimesel semestril õpetamist Andres Gross, Peeter Roosimaa, Jaan Kivistik, Jaan Unt ja Siret Rutiku.¹⁴ Ükski neist praeguseks enam teaduskonnas ei õpeta, kahest on saanud teaduskonna esimesed emeriitõppejõud – emeriitprofessor Kalle Kasemaa ja emeriitdotsent Peeter Roosimaa. Kalle Kasemaa on olnud taasavatud teaduskonna suunaandja ja hoiakute kujundaja. Teaduskonna põhialus oli siiski juba teistsugune, kui varasemal teaduskonnal – vaimulike praktilist koolitamist ei nähtud põhiülesandena, peamiseks sai akadeemilise hariduse andmine, millele pidi lisanduma praktiline õpe kiriklikus õppeasutuses. Väidetavalt oli just sõjaeelse usuteaduskonna vilistlane Elmar Salumaa pakkunud välja sellise tööjaotuse, mis rahuldab nii ülikooli kui ka kirikut. Esimeste TÜ usuteaduskonna lõpetajate jaoks loodi 1995. aastal Tallinnas EELK Usuteaduse Instituudi (UI) juurde pastoraalseminar, mida edaspidi hakkasid läbima kõik vaimuliku ametisse pürgijad EELKs, hoolimata varasemast haridusest.¹⁵

Vastuvõtuvestlustel lugesid õppejõud parimaks argumendiks ülikooli usuteaduskonda astumisel huvi laiapõhjalise humanitaarhariduse vastu, soov vaimulikuks saada polnud kõige olulisem kriteerium. Uues teaduskonnas pakutavat käisid uudistamas ka teiste teaduskondade üliõpilased, 1990. aastate alguse arusaam *universitas*'est ja interdistsiplinaarsusest soodustas ainekursuste kuulamist väljaspool oma õppekava. Algusest peale said teaduskonna kaubamärgiks välismaalt, eelkõige Saksamaalt saabunud arvukad külalisõppejõud,¹⁶ kes tulid paljuski ka innustununa 19. sajandi Dorpati teaduskonna ajaloost. Edaspidi on paljud külalisõppejõud saanud audoktoriteks ja taastamisele kaasaaitajad auliikmeteks.¹⁷

¹³ Üks Eesti luteri kiriku välismaiseid pikaajalisi toetajaid Burchard Lieberg kinnitas 1999. aastal: „Kui Usuteaduse Instituut valmistab sihikindlalt vaimulikuametiks, töötab 1991. aastal taasavatud Tartu Ülikooli usuteaduskond esmajärjekorras nii teaduslikul kui ka luterlikul alusel ja oikumeenilises laiuses“ – Burchard Lieberg, „Kirche nach der Wendeeuphorie. Zur Lage der Evangelisch-Lutherischen Kirche Estlands (EELK)“, *Beiträge zur Ostdeutschen Kirchengeschichte*, 3 (1999), 94–100, siin 96.

¹⁴ Vavilov, 146.

¹⁵ *Eesti kiriku- ja religioonilugu*, õpik kõrgkoolidele. Koost ja toim Riho Altnurme (Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus, 2018), 223.

¹⁶ *Külalisõppejõud* <https://www.us.ut.ee/et/Teaduskonnast/29756> (22.09.2019).

¹⁷ *Audoktorid ja auliikmed* <https://www.us.ut.ee/et/Teaduskonnast/29754> (22.09.2019).

Teoloogia ja religiooniuringud

1995. aasta põhimäärus sätestas:

„Teaduskonna põhiülesanne on õppe-, teadus- ja arendustöö korraldamine evangeelse usuteaduse alal ning sellel põhinevate ühiskonnale vajalike teenuste osutamine.“¹⁸ Mõiste „evangeelne teoloogia“ määratles teaduskonda lähtudes saksa teaduskondade jaotusest „evangeelne või katoliiklik“. Teatud ambivalentsus, mida see termin lubas, vastas paremini reaalsusele kui „luterlik“. 2007. aastal vastu võetud põhimääruses üritati end määratleda täpsemalt: „Teaduskonna põhiülesanne on õppe-, teadus- ja arendustöö korraldamine teoloogia ja religiooniuringute alal ning nendel põhinevate ühiskonnale vajalike teenuste osutamine.“ Samas lisati: „Teoloogias keskendutakse teaduskonna traditsiooni järgides protestantlikule teoloogiale, välistamata teisi teoloogiaid.“¹⁹ 2016. aastal muutus teaduskond struktuurireformi käigus suure humanitaarteaduste ja kunstide valdkonna osaks, säilitades kompromissina oma traditsioonilise nime – usuteaduskond. Uues põhimääruses jäi välja teoloogia kohta käiv lisalause. Usuteaduskond positsioneeris end teoloogia ja religiooniuringute kompetentsikeskusena.²⁰

Mis vahe on teoloogial ja religiooniuringutel? Religiooniuringud kui vaade väljastpoolt, mis on taotluslikult objektiivne ja teoloogia kui vaade religiooni seest, mis taotleb selle religiooni kasu – võiks siin olla üks lihtne eristusviis. Kui mõelda sellele, mida teaduskond oma igapäevaelus teeb, pole see tegelikult põhikirja/määruse muutmistel muutunud. See, mida on muudetud, on teaduskonna esitlemine väljapoole – ja siin on liigutud tegelikkusele lähemale.

Tartu Ülikoolis ega ka üheski teises Eesti avalik-õiguslikus ülikoolis pole siiani peale TÜ usuteaduskonna ühtegi üksust, mis spetsialiseeruks religiooniuringutele. See ei tähenda, et religiooniga väljaspool usuteaduskonda ei tegeletaks, uurimisteemana on religioon käsitlemist leidnud pea kõigi humanitaarteaduste distsipliinide juures. Samas on usuteaduskond institutsionaalselt oma üles-

---

¹⁸ Vavilov, 79.

¹⁹ *Usuteaduskonna põhimäärus 2007*, kavandi fail autori valduses.

²⁰ *Usuteaduskonna põhikirj* <https://www.us.ut.ee/et/usuteaduskonna-pohikiri> (22.09.2019).

andena näinud ka religiooniuurimist ning juba 1919. aastal avatud eestikeelse usuteaduskonna korralisse koosseisu kuulus võrdleva usuteaduse õppejõud. Võib öelda, et pärast taasavamist on jätkatud pikaajalist traditsiooni ja hakatud ehk mõnevõrra rohkem enesekirjelduses religiooniuringute mõistet kasutama, nähes ka selle suuremat populaarsust ja mõistetavust organiseeritud religiooni võrristavas ühiskonnas. Kui teaduskonna sees on varem diskuteeritud selle üle, kas üks või teine uurimistöö on ikka teoloogia (või näiteks ajalugu),²¹ siis praeguseks on selle asendanud diskussioon teoloogia ja religiooniuringute vahekorra-st.²²

Siinses kontekstis on teoloogia puhul loomulikult tegemist kristliku religiooniga, kusjuures religiooniuringuid seostatakse eelkõige laiema spektriga religioonidest, välistamata kristlust. Nii võib senine võrdlev usuteadus tunda ennast religiooniuringute kontekstis koduselt, samas seostudes ka kristliku teoloogiaga, mis kasutab seda distsipliini kristluse võrdlemisel teistega. Kuivõrd õppetoolide nimetusi pole seni kardinaalselt muudetud, töötab religiooniuringute distsipliinide õppejõude erinevate õppetoolide all, religioonipsühholoogia ja religioonisotsioloogia omad näiteks praktilise usuteaduse õppetoolis. Alates 2015. aastast on usuteaduskonnas ametlikult islamistika ja judaistika lektor.

Usuteaduskond on oma hilisemas arengus püüdnud teoloogiat ja religiooniuringuid koos hoida üksteist täiendavana, kasutades eestikeelse katusterminina usuteadust, mis peaks ühendama mõlemaid ja arvestades Eestis kehtiva teaduskraadide süsteemi loogikat formaalselt teebki seda – usuteaduse magistriksi saavad nii teoloogia kui ka religiooniuringute suuna valinud. Seda markeerib ka usuteaduskonna nimetuse jätkuv kasutamine eesti keeles – inglise keeles on nimetus pärast struktuurireformi *School of Theology and Religious Studies*. Levinud arusaam on, et kõik õppejõud tegelevad religiooniuringutega ja osa ka teoloogiaga.

---

²¹ Vt kirikuloo dotsendikandidaatide *venia legendi* loenguid aastast 2000 – *Usuteaduslik Ajakiri* 2 (2001) https://usuteadus.ee/?page_id=158&lang=et (22.09.2019).

²² Näiteks Indrek Peedu, „Religiooniuringutest uues teoloogiasissejuhatuses“, *Kirik ja Teoloogia* (12.06.2015) <http://kjt.ee/2015/06/religiooniuringutest-uees-teoogi-asissejuhatuses/> (22.09.2019).

Teaduskond ja kirikud

Eestis ei ole põhiseaduse järgi riigikirikut ja pole ka lepingut, mis kohustaks Tartu Ülikooli usuteaduskonda just teatud kindla konfessiooni teoloogiat õpetama (nagu see on näiteks Saksamaal). Pigem on teaduskonna enda tahe olnud järgida jätkuvalt traditsiooni koolitada vaimulikke luterlikule kirikule – olgugi vaid nende teoreetilise hariduse osas. Endine EELK UI dekaan Kalle Kasemaa tõi traditsiooni taas Tartusse tagasi, olles ka esimene TÜ usuteaduskonna dekaan taasavamise järel (1991–96).²³ Siiski polnud teaduskond algusest peale vaid luterliku taustaga õppejõududest komplekteeritud, juba esimese kuue õppejõu hulgas oli ka üks baptist (Peeter Roosimaa) ja hiljem lisandus neid veelgi tänu koostööle 1989. aastal tegevust taasalustanud ja kuni viimase ajani Tartus tegutsenud baptistide Kõrgema Usuteadusliku Seminariga (KUS). Süstemaatilises teoloogias on siiski ainult luterlased tegevad olnud.

EELK UI, mis oli nõukogude ajal usuteaduse järjepidevust kandnud, ei suletud usuteaduskonna taastamise järel, kuna kirikul puudus täielik usaldus TÜ vastu, mis polnud kiriku otsese kontrolli all. Mõnda aega toimis suund luua instituudist kutseõppeasutus, siis pöörduiti tagasi akadeemilise hariduse ideaali poole ja püüti eeskujuga võtta Tartus arenevast usuteaduskonnast, koostöös TÜga toimis aastail 2006–2011 doktoriõpe. Kui doktoriõpe kaotas riikliku tunnustuse, kaotas EELK UI ka eraülikooli staatuse. Sellega seoses oli erinevaid arvamusi ja diskussioone, 2011. aastal oli kirikukogul arutlusel EELK UI jätkamine riiklikult tunnustatud tasemeõpet andva õppeasutuseks, mis otsustati viimaks hääletusel ühe enampoolthäälega (22:21).²⁴ Pärast seda nappi ellujäämist on kiriklik õppeasutus püüdnud pisut enam oma kiriklikkust rõhutada, igapäevaste palvuste alustamine on üks näide. Samas ei saa öelda, et õppejõudude ja üliõpilaste vaadete põhjal oleks TÜ usuteaduskond ja EELK UI selgelt eristatavad liberaalsuse-konservatiivsuse skaalal. Mõlema õppeasutuse lõpetajatest

---

²³ Tema juhtimisstiilist: Tõnu Lehtsaar, „Kalle Kasemaast kui juhust“, *Mille anni sicut dies hesterna: Studia in honorem Kalle Kasemaa*, toim Marju Lepajõe, Andres Gross (Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus, 2003), 356–359.

²⁴ Tiiu Pikkur, „Usuteaduse Instituut saab rakenduskõrgkooliks“, *Eesti Kirik* (31.08.11) <http://www.eestikirik.ee/usuteaduse-instituut-saab-rakenduskorgkooliks/> (22.09.2019).

jõuavad vaimulikukoolitust andvasse pastoraalseminari üksikud. Üks põhjus just EELK UI valida on hariduse praktilisem kallak. 2013. aastal liitus EELK UIga 1992. aastal Eenok Haameri loodud Tartu Teoloogia Akadeemia, mis oma rõhuasetusega hingehoidjate koolitamisele mõjutab tugevalt praeguse usuteaduse instituudi profiili.

TÜ usuteaduskonna side EELKga väljendub ka selles, et mitmed õppejõud on olnud või on vaimulikuna EELKs ametis. Alates taasavamisest on alati olnud õppejõude, kes õpetavad nii usuteaduskonnas kui EELK UIs. Seda tava on reguleeritud 1999. aastal vastava lepinguga. Tihti leidub üliõpilaste seas luteri kiriku töötegijaid või aktiivseid noori. Tavapäraselt on aktustele kutsutud külaline EELKst (varem ka Eesti Kirikute Nõukogust). See tava on säilinud ka pärast ülikooli struktuurireformi, külaline kirikust esineb humanitaarteaduste ja kunstide valdkonna magistrite aktusel.

Vahepealsetel aastatel leidis toetust idee, et parim viis kirikut ja teaduskonda siduda on luua konfessionaalne luterlik õppetool – seda just luteri kiriku initsiatiivil. 2001–06 toetas EELK (tollase Põhja-Elbe Kiriku materiaalse abiga) luterliku usuteaduse õppetooli teaduskonnas (hoidjaks Alar Laats), et süvendada kirikutöök vajalike ainete, eriti luterliku süstemaatilise ja praktilise teoloogia õpetamist. Teaduskond on ka üritanud taastada enne Teist maailmasõda tegutsenud õigeusu teoloogia õppetooli.²⁵ Kreeka riigi toetatud külalisprofessor (hoidja nimekas õigeusu teoloogia õppejõud Grigorios Papathomas) aastail 2005–10 on olnud seni kõige olulisem edu. Õigeusu ainete õpetamine õigeusu taustaga (külalis)õppejõudude poolt jätkub. Alati on siiski jäänud akadeemiliste standardite juurde, ühest ega teisest õppetoolist pole kujunenud konfessionaalse usuõpetuse keskust. Lisaks nende Eesti kõige suuremate uskkondade esindatusele on ka arutatud näiteks vabakirikute õppetooli projekti, otseselt midagi sellist siiski loodud pole.

Rooma-katoliku teoloogiat on aeg-ajalt tutvustanud külalisõppejõud väljastpoolt Eestit, kõige järjekindlamalt Josef Aussermair Austriast. Külalisõppejõud on olnud 1994. aastal tegevust alustanud Eesti Metodisti Kiriku Teoloogilise Seminari rektor Andrus Norak (1958–

²⁵ Eesti õigeusu vaimulike haridusest minevikus ja tänapäeval vt Liina Eek, Toomas Schvak, „Eestikeelsete õigeusu vaimulike haridus ja suhtumine selle vajalikkusesse“, *Usuteaduslik Ajakiri*, 71 (2017), 46–69.

2011), kes oli samal ajal ka usuteaduskonna doktorant. Mitmed usu-teaduskonna õppejõud õpetavad samal ajal ka Eesti Evangeeliumi Kristlaste ja Baptistide Liidu Kõrgemas Usuteaduslikus Seminaris, sellekohast koostööd kinnitab 2004. aastal sõlmitud leping.

Oikumeenia kui kristlikke uskkondi ühendav ja nende piire ületav mõtlemine ja käitumine on olnud teaduskonnas üsna järjekindel. Oikumeenika on olnud üks kohustuslikest ainetest teoloogia magistriõppekavas, aga kindlasti võib pigem öelda, et suurt hulka teoloogia ainetest usuteaduskonna teoloogia õppekavas õpetatakse laiemas perspektiivis kui ühe konfessiooni oma, ehk isegi oikumeeniliselt. On huvitav märkida, et usuteaduskonna vilistlaste seas on kaks küllalt erinevate kirikute piiskoppi – Eesti Kristliku Nelipüha Kiriku piiskop Ago Lilleorg ja Eesti Apostlik-Õigeusu Kiriku Tartu piiskop Eelija (Ott Ojaperv).

Oktoobris 2005 allkirjastati Eesti Kirikute Nõukogu (EKN)²⁶ ja Tartu Ülikooli ühishuvide protokoll, mis lõi raami senisele koostööle, avades võimaluse muu hulgas teadusprojektide tellimiseks teaduskonnast. 2007–09 koostatigi esimese sellise projekti raames nii eesti kui ka inglise keeles ilmunud kollektiivne monograafia „Eesti oikumeenia lugu“.²⁷ Hiljem on koostööd tehtud religioonisotsioloogilise küsimustiku „Elust, usust ja usuelust“ koostamisel ja analüüsimisel ja mitmeski muus projektis. Loomulikult on õppekavade programminõukogudes mitmeid EKNi liikmeskirikute kui lõpetajate tööandjate esindajaid.

Õppekavad

Õppekavades on uuendused alanud alates Bologna süsteemi rakendamisest 2002. aastal, mil loodi esimest korda terviklik kaugõppe (avatud ülikooli) programm religiooniantropoloogia nime all. Programm osutus populaarseks, pakkudes enesetäiendusvõimalust või

²⁶ Eesti Kirikute Nõukogu on moodustatud 1989. aastal, sinna kuuluvad tänase seisuga järgmised Eestis tegutsevad kristlikud kirikud ja koguduste liidud: Eesti Evangeelne Luterlik Kirik, Eesti Evangeeliumi Kristlaste ja Baptistide Koguduste Liit, Eesti Metodisti Kirik, Rooma-Katoliku Kiriku Apostellik Administratuur Eestis, Eesti Kristlik Nelipühi Kirik, Seitsmenda Päeva Adventistide Koguduste Eesti Liit, Armeenia Apostliku Kiriku Eesti Püha Gregoriuse Kogudus, Eesti Apostlik-Õigeusu Kirik, Moskva Patriarhaadi Eesti Õigeusu Kirik, Eesti Karismaatiline Episkopaalkirik.

²⁷ *Eesti oikumeenia lugu*, peatoim Riho Altnurme (Tartu, Tallinn: Eesti Kirikute Nõukogu, 2009).

isegi teist karjäärialgust juba varem hariduse omandanutele. Kui seni olid kõigi kolme astme õppekavad kandnud nimetust „usuteadus“, siis see oli esimene teistsuguse nimetusega õppekava loomine usuteaduskonnas – tollase dekaani Tõnu Lehtsaare ja uue kava programmijuh Aina Riistani koostöös. Võib öelda, et ka doktoriõppes kahe suuna sissetoomine (mis praktikas tähendas seda, et teoloogia alal võis kraadi saada ainult sel erialal juba magistrikraadi saanu, aga religiooniuuringutes oli võimalus ka teistel, kelle uurimistöö käsitles religiooni, kuid varasem haridus oli muust teaduskonnast) lahendas probleemi, millega teaduskond oli maadelnud oma algusaastatel – milline on teoloogia miinimumprogramm, et saaks anda teoloogiakraadi? Traditsiooniliselt on teoloogiaharidus terviklik ja mahukas, Bologna süsteemi juurutamine hakkas seda arusaama muutma – kuigi teaduskond püüdis ja püüab kaitsta seisukohta, et ainult bakalaureuseõppele lisanduv magistriõpe pakub õppijale võimaluse omandada terviklik haridus.

Religiooniantropoloogia kava lisamine ka päevaõppesse suurendas veelgi õppijate arvu. Esialgu äratas mõnes tudengis vastuseisu õppekava ümbernimetamine religiooniuuringuteks (*religious studies*),²⁸ kuigi algusest peale oli kava praktikas käsitletud religiooniuuringute laia spektrit, mitte ainult antropoloogiat. Edasine areng tõi kaasa ka bakalaureuseõppes kahe spetsialiseerumisvõimaluse pakkumise, esialgu lühemas versioonis religiooniuuringutele, seejärel kahe võrdse ulatusega programmina. Magistriõppes, kus olid eksisteerinud kaks eraldiseisvat õppekava, ühendati kavad 2018. aasta sisseastujate jaoks koos kõigil kolmel õppeastmel õppekavadele ühise nimetuse andmisega – religiooniuuringud ja teoloogia.²⁹ Argumendid religiooniuuringute tõstmisel nimetuses ettepoole teoloogiast ei olnud üldjuhul sisulised – lisaks tähestikulisele järjekorrale põhjendati järjestust turunduslike argumentidega. Ingliskeelses kirjelduses jäädigi rahvusvaheliselt levinud järjestuse juurde: *Theology and Religious Studies*.

---

²⁸ Marju Himma-Kadakas, „Nimevahetus nõrritab üliõpilasi“, *Tartu Postimees* (22.02.13) <https://tartu.postimees.ee/1146538/nimevahetus-norritab-uliopilasi> (22.09.2019).

²⁹ Seda arengut saab jälgida, kui siseneda Tartu Ülikooli õppeinfosüsteemi ja võrrelda erinevatel aastatel sisseastujatele pakutavaid õppekavu.

Praegune seis (2019) on seega võimalus omandada kõigil kolmel õppeastmel täiemahuline kas teoloogia või religiooniuuringute haridus – osaliselt nende õpe kattub. Kui bakalaureuseõpe on ka tegelikult päevaõpe, siis magistri- ja muidugi ka doktoriõpe on tegelikus rohkem sessioonõpe, mis pakub võimalust osaleda töötavatele inimestele. Rahvusvahelisust aitavad kanda rahvusvahelised uurimisprojektid, külalisõppejõudude kutsumine religiooniuuringute tugevdamiseks ja välismaiste doktorantide ning järel doktorite liitumine teaduskonnaga viimastel aastatel.

Oktoobri esimesel päeval 2019 oli usuteaduskonnas kokku 121 üliõpilast, lisaks kümme eksterni (peamiselt doktoriõppes). Välisüliõpilasi oli üheksa, neist seitse doktorandid, ülejäänud magistrandid. Välistudengitele (ka neile, kes õpivad Tartu Ülikooli teistel õppekavadel) mõeldes on viimase aja praktika pidada kuni 10% loengukursumustest inglise keeles. Sisseastujaid oli sel aastal bakalaureuseõppes 13, magistriõppes 18 ja doktoriõppes kaks (vastavalt riikliku koolitustellimuse kohtadele). Kui doktoriõppes on vähestele kohtadele konkurss elav, siis bakalaureuse- ja magistriõppes oleks tegelikult võimalik ka rohkem vastu võtta. Kui võrrelda taasavamise järgse huviga (1991. aastal oli 30-le riigi tellimusega kohale 68 kandidaati, vastu võeti 33)³⁰ ja rekordilise 2009. aastaga, mil lävendipõhise vastuvõtu tulemusel immatrikuleeriti septembri alguseks 52 bakalaureusetudengit, on vähenemine märgatav, aga muidugi seotud ka üldise tudengite arvu kahanemisega Eestis.

Teaduskonnas on 28 töölepinguga töötajat, õige mitmed neist on küll väikese osakoormusega teadurid, nii et täiskoha koormusi tuleb kokku 20,7. Teadusprojektid pakuvad võimaluse olla teaduskonnaga seotud, praeguse (2019) seisuga on projektide kaudu usuteaduskonnas kolm välismaist kaastöötajat.

Bakalaureusekraadi on alates taasavamisest usuteaduskonnas saanud 384, teadusmagistri kraadi 50, Bologna süsteemi magistrikraadi 134 ning doktorikraadi on kaitsnud 40 inimest. Teiste kraadide kõrval või sees on läbitud ka õpetajakoolitust. Vilistlaste koguarv on muidugi väiksem kui nende arvude summa, kuna enamik lõpetajast on läbinud kaks ja mitmed ka kõik kolm õppetaset.

---

³⁰ Vavilov, 29.

Kokkuvõtteks

Tartu Ülikooli usuteaduskonna ülesanne on 1632. aastast peale olnud koolitada vaimulikke kohalikule luteri kirikule ja 19. sajandil isegi luteri kirikule kogu Vene impeeriumis. 20. sajandi lõpul hakkas see olukord muutuma. Luteri kirik ei pannud liiga suurt lootust taasavatud usuteaduskonnale ning jättis alles oma õppeasutuse. Tartu Ülikooli usuteaduskond on asetanud rõhu akadeemilisele uurimistööle, samas katkestamata koostöösidemeid erinevate kirikutega ja oikumeeniliste organisatsioonidega. Ka tänapäeval tuleb usuteaduskonnast lõpetajaid, kes jätkavad tööd kirikutes, omades head akadeemilist haridust *universitas*'est. Õppekavades uute spetsialiseerumisvõimaluste pakkumine – teoloogia ja religiooniuuringute suunal – vastab tudengite tänastele huvidele ja vajadustele, osalt ka identiteedile.

Riho Altnurme, *dr. theol.*, on Tartu Ülikooli humanitaarteaduste ja kunstide valdkonna teadusprodekaan ja usuteaduskonna kirikuloo professor.

The Faculty of Theology yesterday and today

RIHO ALTNURME

School of Theology and Religious Studies, University of Tartu

For a long time, until the 1920s, the Faculty of Theology of the University of Tartu was the only institution that offered theological education in Estonia. Today, the number of such institutions has increased significantly and they have a variety of denominational backgrounds. This article gives a brief overview of the history of the faculty and discusses developments since 1991 when the faculty was reopened after its closure at the beginning of the Soviet period in 1940.

Since its establishment in 1632, the Faculty of Theology has had a long tradition of educating members of the clergy for the local Lutheran church and, in the 19th century, even for Lutheran churches throughout the Russian Empire. This situation changed in the late 20th century and from 1991 onwards the faculty intends to offer academic education. Besides classical Christian theology, a more neutrally oriented program of religious studies was developed and in the long run, the specialities were separated on all three levels of study to allow students access to both options (academia and clergy).

The Lutheran church now has its own educational institution that acted as a replacement for the faculty during the Soviet period. Still, Tartu graduates have the possibility to choose the career of a Lutheran pastor and the faculty cooperates with local churches, particularly through the Estonian Council of Churches.

The structural reform of the university in 2016 transferred theologians under the Faculty of Arts and Humanities, but our faculty was allowed to keep its original Estonian name (the English version was changed to the School of Theology and Religious Studies). The school maintains its tradition of international cooperation that helped a lot in building the faculty after its reopening. Even if the student numbers are smaller than earlier this century, the main tasks of the faculty are preserved and developed.